

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва.

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Урсу Н.О.
«___» _____ 2019 р.

Дипломна робота
Магістра

з теми: **«ВИДАЛЕННЯ ПІДЛЯКОВИХ ЗАБРУДНЕНЬ У ПРОЦЕСІ
РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ ХІХ СТОЛІТТЯ НА ПОЛОТНІ»**

Виконала:
студентка 2 курсу, РТМ1-М18 групи
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація
Бучача Маріна Анатоліївна

Керівник:
Віштаченко В.А.,
кандидат мистецтвознавства, старший
викладач кафедри образотворчого і
декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва

Рецензент:
Негода Б.М., заслужений художник
України, професор кафедри
образотворчого і декоративно-
прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва.

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК СТАНКОВОГО ЖИВОПИСУ У ХІХ СТОЛІТТІ	7
1.1. Мистецькі характеристики європейського живопису ХІХ століття.....	7
1.2. Технологія станкового живопису у ХІХ столітті.....	18
РОЗДІЛ 2. ПІДЛАКОВІ ЗАБРУДНЕННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ У РЕСТАВРАЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ	25
2.1. Причини виникнення підлакових забруднень живопису. Доцільність їх видалення.....	25
2.2. Види підлакових забруднень.....	31
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ ХІХ СТОЛІТТЯ НА ПОЛОТНІ: ПІДЛАКОВІ ЗАБРУДНЕННЯ	37
3.1. Технологія видалення підлакових забруднень.....	37
3.2. Особливості видалення підлакових забруднень у процесі реставрації живопису ХІХ століття на полотні.....	52
РОЗДІЛ 4. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність теми. Кожен період в мистецтві перебував та перебуває у власному історико-культурному та соціальному середовищі, він відповідає своєму часу, його уявленням, смакам та ідеологічним завданням. Кожен твір мистецтва: архітектурний, живописний, музичний, поетичний тощо, відтворював естетику своєї доби, був у цьому естетичному зрізі, відповідаючи поставленим естетичним завданням як своїми внутрішніми, так і зовнішніми формами, він був продуктом власної епохи, продуктом своєї сучасності. Але реставрація, котра через століття втручається у його буття, постає перед твором не просто як технічне відновлення [59].

Реставрація, як і будь-який інший прояв творчої діяльності людини, є залежною від естетики свого часу, і від наукового та технічного прогресу і багатьох інших чинників. Історія реставрації дає змогу розкрити велику кількість відображених у ній мотивів та смаків епох, і задля того, аби прослідкувати їх в сьогоденні, варто озирнутись на минуле. Достатньо хоча б того факту, що реставрація, підпорядковуючись моді свого часу, “коригувала” роботи художників минулих століть. Так у XVIII ст. реставратори висвітлювали картини, в XIX – затемнювали їх. Таким чином реставрацією привносила у твір естетизацію, яка нерідко руйнувала естетичну автентичність самого твору.

Реставраційний процес – це комплексне дослідження, розчищення, стабілізація, зміцнення і консервація творів мистецтва. Реставрація може бути технічна, у цьому випадку передбачається лише профільне очищення, і наукова. Наукова реставрація включає заходи, пов’язані з дослідженням, реставруванням і атрибутуванням пам’яток історії та культури, і розглядається як процес поетапної роботи над твором, що вимагає залучення точних наук, розробки нових реставраційних методологій, проведення наукового і мистецтвознавчого аналізу. Метою реставрації є збереження автентичності пам’ятки і найповніше використання отриманої інформації для висвітлення історичної дійсності [4. с. 175].

Сьогодні реставраційні рішення у більшості прагнуть до компромісу, задля того, аби ті цінні історичні доповнення, які зберігаються, не порушували єдності оригіналу. Зазвичай пізні фрагменти прагнуть вписати в загальну композицію. А це ще раз свідчить, що під час реставрації, однією з складових якої є розкриття, образ твору обов'язково підлягає інтерпретації і напряду, заторкує образну сферу твору. І відбувається це не лише під час спроб відновлення первинного образу, але і тоді, коли твір музеєфікується. Адже навіть музейне життя картин не здатне повністю вберегти їх від процесів старіння та видозмін унаслідок реставраційних втручань, і навіть мінімальна, технічна реставрація змінює твір [48].

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю теоретичного аналізу суперечливих інструкцій і методичних розробок з реставрації творів станкового живопису, що претендують на універсальність і наукову новизну. Дослідження питання з приводу ключових понять і принципів реставрації як наукової дисципліни, що виникла на початку ХХ століття, триває і досі, отримуючи додаткову гостроту в нових соціально-історичних умовах розвитку сучасної України. Це відбувається на тлі зростаючого у суспільстві інтересу в більш глибокому та адекватному розумінні витоків власної культури, в тому числі, збереженні та реставрації живописних творів. Вивчення розвитку реставрації творів станкового живопису в тому числі, є одним із актуальних напрямків сучасної мистецької науки [27].

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати методи та засоби видалення підлакових забруднень у процесі реставрації живопису ХІХ століття на полотні.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати розвиток станкового живопису у ХІХ столітті.
2. Дослідити підлакові забруднення творів живопису у реставраційній практиці.
3. Виявити специфіку реставрації підлакових забруднення живопису

XIX століття на полотні.

4. Провести реставрацію живописного полотна.

5. Виконати реставраційний паспорт.

Об'єкт дослідження – це процес реставрації живопису XIX століття на полотні, зокрема видалення підлакових забруднень.

Предмет дослідження – особливості усунення підлакових забруднень з фарбового шару.

Хронологічні межі дослідження – дане дослідження поширюється на період з XVI по XXI століття.

Територіальні межі дослідження охоплюють території Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом твору станкового живопису. До спеціальних методів належать статистичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні та систематизації різних методик видалення підлакових забруднень у процесі реставрації живопису XIX століття на полотні.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку реставраційної наукової теорії, та новітніх методик видалення підлакових забруднень.
2. Для подальшого дослідження цієї теми та суміжних з нею тем.
3. Для реставраційних робіт на творах станкового живопису з підлаковими забрудненнями.

Структура і обсяг роботи. Текстова частина магістерської роботи складається зі вступу, 4-х розділів, 4-розділ представлено реставраційним

паспортом, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 74 сторінок, список використаних джерел налічує 76 позицій.

Практична частина представлена реставрацією живописного полотна – сюжетно-тематичної композиції “Омивання ніг” з фондів Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника та копії картини Бартоломе Естебана Мурільйо “Свята Хуста” .

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу наукових, зокрема мистецтвознавчих джерел систематизовано знайдений матеріал. Таким чином в результаті було проаналізовано технологію видалення підлакових забруднень у процесі реставрації творів станкового живопису. Описані різноманітні види та причини виникнення підлакових забруднень у станковому олійному живописі на полотні.

Визначено та описано методи усунення і видалення підлакових забруднень в процесі реставраційних заходів. Підлакові забруднення є результатом нашарування різноманітних забруднень які утворилися поверх фарбового шару. Поділяються вони на види по їх походженню. Термін “підлакові забруднення” слід розуміти як нашарування різноманітних забруднень які утворилися поверх фарбового шару, до того як було проведено покриття живопису лаковим захисним шаром. До них відноситься пил, що завжди знаходиться в повітрі, навколо картини. Пил містить найдрібніші піщинки ґрунту і інші частки неорганічного й органічного походження, що потрапляють у приміщення де знаходяться твори живопису. Потоками повітря частки пилу розносяться по приміщенню і осідають на поверхні фарбового шару (Дод. В, іл.1). Якщо поверхня картини навіть незначно зволожена, чи олійна фарба не добре висохла пил прилипає до поверхні і, з'єднуючись з вологою чи фарбою утворює бруд. Під дією тепла пил розм'якшується, стає клейким і сильніше прилипає до поверхні картин.

Склад повітря сильно впливає на збереження музейних експонатів. Повітря забруднене газами (сірчанам газом, сірководнем, аміаком, озоном, двоокисом азоту і т. п.), кіптявою і пилом. Всі ці забруднення, проникаючи в музейні будівлі, негативно впливають на збереження експонатів [45. с. 193].

Пил, що міститься в повітряному середовищі, включає дрібні частинки ґрунту і інших речовин органічного та неорганічного походження, що потрапляють в приміщення через двері, вікна, отвори вентиляторів і

заносяться в музей на ногах відвідувачів. Пил має здатність проникати крізь незначні щілини шаф, вітрин та ін.

Засвоївши практичні прийоми реставрації твору станкового живопису, було одночасно освоєно нові знання і досвід, необхідні для реставрації творів мистецтва. Майбутній художник-реставратор повинен мати уявлення про розвиток реставрації і вимоги, що пред'являються фахівцю в сучасних умовах.

Будь-яке – саме незначне втручання в матеріальну структуру твору мистецтва з метою консервації або реставрації привносить щось нове в його вигляд. На кожній дії реставратора лежить тягар відповідальності за збереження автентичності твору не тільки перед минулим, а й перед майбутнім [11].

Тому дуже важливо не тільки досконало володіти технічними прийомами зміцнення матерії пам'ятника та розкриття авторського задуму від пізніших спотворень, але і ясно уявляти собі сенс вживаних дій та їх можливі наслідки. Реставратор постійно опиняється перед вибором між історичними та естетичними цінностями твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович С. Д. Церковне мистецтво. Київ: Кондор, 2005. 205 с.
2. Алексеева М.Н. Дублирование станковых картин. В кн.: Реставрация произведений станковой масляной живописи. Учеб. пособие для средних худож. заведений. Москва: Искусство, 1977. 223 с.
3. Алешин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Развитие принципов и методов. Ленинград: Художник РСФСР, 1989. 149 с.
4. Беліловська А.В., Зайцева В.О. З досвіду діяльності Центру наукової реставрації та експертизи. Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Зб. наук. праць. Вип. 17. Київ, 2007. С. 175-178.
5. Бітаєв В.А., Шульгіна В.Д., Шман С.Ю. Методичні засади експертного дослідження культурних цінностей: навч.-метод. посіб. Київ: НАКККіМ, 2010. 128 с.
6. Бобров Ю. Г., Бобров Ф.Ю. Консервация и реставрация станковой темперной живописи. Петербург: Художественно-педагогическое издательство, 2008. 204 с.
7. Бобров Ю.Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия. Москва: Эдсмит, 2004. 265 с
8. Боравска А. О. Охрана произведений искусства. Вологда: Труды, 1993, С.17, 27.
9. Бредняков А.В., Зайчикова С.Ю., Курицын А.М. Принципы освещения музейных коллекций с защитой экспонатов от действия света. Консервация и реставрация музейных художественных ценностей. Обзорная информация. Вып.4. Москва, 1989. 40с.
10. Была ли картина в реставрации?. Антиквариат, предметы искусства и коллекционирования. 2004. С. 19.
11. Вздорнов Г.И. Реставрация и наука. Очерки по истории открытия и изучения древнерусской живописи. Москва: Индрик, 2006. 356 с.

12. Власов В. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства. В 10-ти томах. Санкт-Петербург, 2000 – 2010.
13. Голиков В. П. Структура живописи, причины ее повреждений и качество реставрации. Художественное наследие: хранение исследование реставрация под ред. Зверева В.В. Вип.16. Москва: РИО. ГосНИИР, 1995. С. 18-43.
14. Гренберг Ю.И. Технология станковой живописи. История и исследование. Москва: Изобразительное искусство, 1982. 37-44 с.
15. Гнедич П.П. История искусств. Живопись. Скульптура. Архитектура : современная версия. Москва: Эксмо, 2007. 848 с.
16. Гнедич П.П. Історія мистецтв з давніх часів. Москва: Літопис, 2000. 480 с.
17. Голиков В. П. Структура живописи, причины ее повреждений и качество реставрации. Художественное наследие: хранение исследование реставрация под ред. Зверева В.В. Вип.16. Москва: РИО. ГосНИИР, 1995. С. 18-43.
18. Денисюк Ж.З. Концептуалізація музейного простору в контексті формування нової меморіальної ідентичності. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2014. 43–47 с.
19. Довгалюк В.Б., Комаренко О.І., Митківська Т.І. Мікроклімат музейних приміщень. Методичний посібник. Київ: Артанія Нова, 2006. 103с.
20. Дорофієнко І.П. Фактор збереження пам'яток та проблеми їх реставрації. Проблеми збереження, консервації і реставрації музейних пам'яток історії та культури. Київ: ННДРЦУ, 1998. 48-50 с.
21. Древняя история масляной живописи : [Электронный ресурс]. 2008. Режим доступа до ресурсу:
http://www.ukoha.ru/article/lightart/oil/drevnaa_ictoria_maclanoi_givopici.htm
Назва з екрану.

22. Емельянов Д.Н., Волкова Н.В., Молодова А.А. Физико-химические основы реставрации памятников полимерами. Нижегородский музей. Нижний Новгород: изд. ННГУ, 2013. 75-81 с.
23. Живопись белого человека, том 8, глава 01 (Делакура, Жерико, Энгр) : [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://flibusta.is/b/527060/> Назва з екрану.
24. Живопись, альбомы, иллюстрированные каталоги : [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://flibusta.is/a/7572> Назва з екрану.
25. Західне мистецтво ХХ століття. Класична спадщина і сучасність. Москва: Искусство, 2012. 205с.
26. Загальні риси розвитку зарубіжної культури ХІХ — початку ХХ ст.: [Електронний ресурс]. 2010. Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11376/> Назва з екрану.
27. Зайцева В.О. Роль наукової реставрації в справі експертизи та атрибуції творів образотворчого мистецтва. Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування : всеукраїнськ. наук.-практ. конф., 26-27 листоп. 2009 р. Київ: ДАКККіМ, 2009. 26–27 с.
28. Зенкін С.М. Французький романтизм і ідея культури. Аспекти проблеми. Москва: РГГУ, 2001.144 с.
29. Иванова Е.Ю. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва: Индрик, 2005. 136 с.
30. Иванова Е.Ю., Постернак О.П. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва: Индрик, 2005. 136 с.
31. Ильина Т.У. Історія мистецтв. Западноевропейское искусство. Москва: Высш. шк, 2000.
32. История и развитие романтизма в живописи : [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://artrecept.com/zhivopis/stili/romantizm> Назва з екрану.

33. Истоки отечественной некоммерческой реставрации и акцепция ее принципов в современной практике реставрации станковой масляной живописи. Вестник Томского государственного университета. 2010. С. 54–51.
34. Калашникова О.Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : підручник Київ: Знання, 2006. 479 с.
35. Карпов В. Збереження культурної спадщини та музеєфікація пам'ятних місць Тараса Григоровича Шевченка. Київ: НАКККіМ, 2014.
36. Кипарисов В.П. Учет и хранение. Сборник инструкций. Ленинград: 1938. 107 с.
37. Клокова Г.С., Демина О.В., Инденбов А.В., Осипов Ю.А. Реставрация произведений станковой темперной живописи. Москва: ПМТГУ, 2016. 152-155 с.
38. Комаренко О.І., Лушпієнко І. Г. Освітлення музейних та реставраційних приміщень. Методичний посібник. Київ, 2007. 85 с.
39. Конов А. Сохранить работу времени. Ленинград — Петербург, 1974. 2002.
40. Консервация и реставрация памятников археологии в процессе их музефикации. Вестник Томского государственного университета. 2014. С. 95–100.
41. Козак Ю.Г. Художественное наследие. хранение, исследование, реставрация. № 21 (51). Москва: Госниир, 2004. 77 с.
42. Крвавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво: навч. посіб. Львів: Світ, 2005. 101-162 с.
43. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва: В.Шевчук, 2002. 206 с.
44. Лелеков Л.А. Об эстетических критериях в реставрации. Художественное наследие. Москва: 1990. № 13. 18-25 с.
45. Мастера искусства об искусстве. Под ред. А.А. Губера, В.М. Грашенкова . Москва: Искусство, 1966. 192-194 с.

46. Мінжулін О. Реставрація творів з металу. Київ: СПАЛАХ, 1998. 7 с.
47. Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. За ред. Чернеця В. Г. Київ: НАКККіМ, 2016. 133-135 с.
48. Музика Я. Завдання консервації і реставрації. Зошит 1. Львів: 1932. 19–20 с.
49. Немилова И.С. Загадки старых картин. Москва: Изобразительное искусство, 1989. 352 с.
50. Никитин М.К., Мельникова Е. П. Химия в реставрации: Справочник изделий. Ленинград: Химия, 1990. 304 с.
51. Оганов О.О. Производство искусства и художественный образ. Москва: 2014. 98 с.
52. Перова Е.Г. История. Техника. Реставрация. Атрибуция: методические рекомендации. Москва: СканРус, 2006. 76 с.
53. Природные и синтетические полимеры в реставрации. Инженерный вестник дона. 2012. С. 694–693.
54. Рамазанов Н. О реставраторе картин Николае Ивановиче Подключникове. Москва: 1854. 31-32, 204 с.
55. Реставрація та естетичні трансформації в творі мистецтва. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. 105 с.
56. Реставрация картины И.И. Машкова "Дама с контрабасом" в Русском музее : [Электронный ресурс]. 2017. Режим доступа до ресурсу: <http://restoration.rusmuseum.ru/rest-mashkov.htm> Назва з екрану.
57. Свенціцький І. Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва. Львів: Бібльос, 1932. 14 с.
58. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ: Мистецтво, 2009. 300 с.

59. Соловйова Ю. О., Мкртічян О. А. Українське мистецтво в історичному вимірі. Навчально-методичний посібник. Харків: Точка, 2017. 46 с.

60. Сторчай О.В. Реставраційна майстерня Лаврського музею культур та побуту (1924-1934). З історії організації, формування та розвитку реставраційної справи в Україні. Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток. III Міжнародна науково-практична конференція. Київ: 2001. С. 165-166.

61. Тимченко Т. Р. Принципи реставрації станкового живопису в музеї мистецтв ВУАН (1920-1930 рр.) Матеріали наук. практ. конф. «Ханенківські читання». Вип. 2. Київ: 2000. 68-78 с.

62. Тимченко Т.Р. Методизахисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології). Навч. пос. Київ: Задруга, 2015. 93 с.

63. Тихомирова И.М., Иванова Е.Ю., Петрунин Е.В., Титов В.П. Реставрация станковой масляной живописи. Москва: ВХНРЦ, 1976. 36 с.

64. Уолден С. Реставрация живописи – спасение или уничтожение? Москва: АСТ - Астрель, 2007. 206 с.

65. Фейнберг Л.Е., Гренберг Ю.И. Секреты живописи старых мастеров. Москва: Изобразительное искусство, 1989. 253 с.

66. Филатов В.В. Реставрация настенной масляной живописи. Москва, 1995.

67. Фридлиндер М. Об искусстве и знаточестве. Петербург: Андрей Наследников, 2001. 206 с.

68. Хетагуров А. Н. История создания и развития отдела научной реставрации ГИМ. Реставрация музейных ценностей. Труды ГИМ. Вып. 107 Отв. ред. МВ. Юсупова. Москва: 1999. 126-136 с.

69. Художній аналіз твору живопису : [Електронний ресурс]. 2015. Режим доступу до ресурсу: https://studopedia.su/16_169600_hudozhniy-analiz-tvoru-zhivopisu.html Назва з екрану.

70. Яковлев Є. Г. Мистецтво і світові релігії. Київ: Вища школа, 1989. 221 с.
71. Яхонт О. В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства. Москва: 2010. 463 с
72. Berger G.A., Russell H. Conservation of paintings. Research and Innovation. London: Archetype Publications Ltd, 2000. 360 p.
73. NicolausK. The Restauration of Paintings. Cologbne: Könemann, 1998. 422 p.
74. Hill Stoner Joyce, Rushfield Rebecca. Conservation of Easel Paintings. Routledge, 2013
75. 19th Century European Painting: Key Styles & Movements : [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.mayfairgallery.com/blog/19th-century-european-painting-styles-movements> Назва з екрану.
76. Cleaning an oil painting : [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://fineart-restoration.co.uk/faq/cleaning-an-oil-painting/> Назва з екрану.